

RESUM: Un manuscrit amb projecció europea de l'Arxiu Nacional d'Andorra

A l'Arxiu Nacional d'Andorra es conserva el *Còdex Miscel·lani* (Arxiu de les Set Claus) que conté un fragment de gran importància per a la història d'una de les obres literàries de més transcendència d'occident: el *Tristany i Isolda*. Ens trobem davant d'una versió de transició cap a les diferents versions castellanoaragoneses que permet d'apuntar la hipòtesi segons la qual les versions castellanques del *Tristany* provenen de les catalanes i prova, com a corol·lari, que la teoria de l'origen italià d'aquelles no és correcta.

El *Tristany* d'Andorra representa un element central, en tots els sentits de la paraula, per a l'estudi d'una de les grans matèries literàries que uneix el món iberoromànic amb el de la literatura occidental. Constitueix una baula essencial en una llarga cadena de textos que assegura el contacte entre el món gal·loromànic i l'ibèric, transformant-se, així, en el símbol de la posició de la llengua catalana i, al mateix temps, d'Andorra; d'un idioma i un lloc de transició entre diferents cultures, d'un espai que permet l'intercanvi entre els corrents literaris europeus, d'una posició privilegiada que facilita entrar en contacte tant amb França com amb Espanya.

RESUMEN: Un manuscrito con proyección europea del Archivo Nacional de Andorra

En el Archivo Nacional de Andorra se conserva el "*Còdex Miscel·lani*" (Archivo de *Les Set Claus*) que contiene un fragmento de gran importancia para la historia de una de las obras literarias más importantes de occidente: *Tristán y Isolda*. Nos encontramos ante una versión de transición hacia las diferentes versiones castellano-aragonesas que permiten aventurar la hipótesis que las versiones castellanques de *Tristán* provienen de versiones catalanas y así demostrar, en consecuencia, que la teoría de su origen italiano no es correcta.

El *Tristany* de Andorra representa un elemento central, en el sentido más amplio, para el estudio de una de las grandes materias literarias

que une el mundo ibero-romano con la literatura occidental. Constituye un elemento esencial en una cadena de textos que aseguran el contacto entre el mundo galo-romano y ibérico, transformándose en un símbolo de la posición de la lengua catalana, y al mismo tiempo de Andorra, de un idioma y de un lugar de transición entre diferentes culturas, de un espacio que permite el intercambio entre las corrientes literarias europeas, y de una posición privilegiada que facilita el contacto con Francia y España.

RÉSUMÉ: Un manuscrit à projection européenne des Archives Nationales d'Andorre

Un manuscrit de portée européenne aux Archives (Nationales) de l'Andorre.

Aux Archives Nationales de l'Andorre est conservé le "*Còdex Miscel·lani*" (aux Archives des Sept Clés). Il contient un fragment clé pour l'histoire de l'une des oeuvres littéraires plus importantes d'occident: *Tristan et Iseut*. Nous sommes face à une version de transition vers les différentes versions castillano-aragoneses, qui permet d'émettre l'hypothèse selon laquelle les versions castillanes de l'oeuvre de *Tristan* proviennent des versions catalanes et démontre, en conséquence, que la théorie de l'origine italienne de celles-ci est incorrecte.

Le *Tristan* de l'Andorre représente, dans tous les sens, un élément central à l'étude de l'une des matières littéraires qui relie le monde ibéro-roman à celui de la littérature occidentale. Il constitue un élément essentiel d'une suite de textes qui assurent le contact avec le monde gallo-roman et ibérique, et devient ainsi le symbole de la position de la langue catalane, mais aussi de celle de l'Andorre, d'une langue et d'un lieu de transition entre de différentes cultures, d'un espace qui permet l'échange entre les courants littéraires européens, d'une position privilégiée qui fournit la mise en contact aussi bien avec la France qu'avec l'Espagne.

Un manuscrit amb projecció europea de l'Arxiu Nacional d'Andorra

Per Enric Andreu Ros i Domingo

Introducció

A l'Arxiu Nacional d'Andorra es guarda un manuscrit que conté un fragment de gran importància per a la història d'una de les obres literàries de més transcendència d'occident.

Cap altra obra medieval no gaudí de tant èxit com la que descrivia la història d'amor adúlter entre Tristany i Isolda, nebot i esposa del rei Marc, respectivament. Es difongué per tota Europa i es convertí en la novel·la de moda que hom havia de conèixer. Si es pogués aplicar la terminologia actual a l'època hauríem de parlar d'un supervendes internacional ja que reflectia, com cap altra obra, el *Zeitgeist* de llavors. Pertot arreu circulaven traduccions i adaptacions que narraven les peripècies d'aquest triangle amorós, singular *ménage à trois medieval*, molt productiu per a la cultura occidental. A aquest fet li devem que, actualment, disposem de fragments o versions completes en alemany, castellà, català, francès, grec, anglès, islandès, noruec, portuguès i serbi.

França és el bressol de les obres sobre Tristany i Isolda tal com les coneixem a l'actualitat. Hom acostuma a distingir entre dos principals tradicions, que se succeeixen cronològicament. La primera, en vers, s'inicia cap a la segona meitat del s. XII per a continuar cap a Alemanya i Europa de l'Est i del Nord, extingint-se, malgrat tot, en el seu lloc d'origen. Allí, agafa el relleu el que s'acostuma a nomenar com a *tradicció en prosa*, que dominarà a partir de llavors en l'Europa meridional i les Illes Britàniques. Les novel·les en prosa no representen simples prosificacions, com hom podria pensar per la terminologia emprada per la ciència literària, sinó que constitueixen veritables renovacions conceptuals i recreacions literàries ja que hom acostuma a adaptar el tema central a les modes literàries dominants en cada moment. D'aquesta manera també, hom transforma el contingut i l'esperit de les refoses, atès que introdueixen i amplien molt les aventures cavalleresques de Tristany, difuminant, d'aquesta forma, la història d'amor que, en els seus orígens, representava el nucli central i temàtic de la història. A més, la matèria s'uneix, estretament i definitivament, amb el cicle artúric i el seu bigarrat món. Tristany és admès en el cercle dels cavallers de la Taula Rodona i, fins i tot, participa en la recerca del Sant Graal.

Un tema que ha vingut (pre)ocupant els estudiosos de la literatura de les llengües romàniques des de fa molt temps és la qüestió de les fonts emprades pels refonedors de les versions iberoromàniques, ja que aquestes es caracteritzen per una sèrie de

trets comuns que les diferencia de la novel·la en prosa francesa tal com la coneixem a l'actualitat. El debat dura des de fa uns noranta anys sense que, mentrestant, s'hagi pogut imposar definitivament una de les opcions proposades. La base per a la disputa la posà el filòleg nord-americà George Tyler Northup en l'article *The Italian Origin of the Spanish Prose Tristram Versions*, publicat el 1912.¹ La seva teoria suscità de bell antuvi un debat científic acarnissat que continua obert. El fet que Sebastian Iragui hagi publicat recentment un article recolzant les controvertides tesis de Northup, segons les quals les versions iberoromàniques procedirien de les italianes, subratlla encara més l'actualitat de la discussió.²

Què tenen a veure en tot això uns folis del manuscrit nomenat *Còdex Miscel·lani* que guarda actualment l'Arxiu Nacional d'Andorra i que antigament es trobava a l'Arxiu de les Set Claus? Molt. En ells es guarda també, possiblement, la clau per a resoldre l'enigma que ha estat ocupant diverses generacions de filòlegs. En les pàgines següents intentarem d'exposar breument el perquè d'aquesta afirmació.

El manuscrit i el seu contingut

L'existència d'un manuscrit en català de la novel·la de Tristany en l'Arxiu Nacional d'Andorra era coneguda des de principis del segle XX. Bohigas i Balaguer afirma en un article de 1929 que Duran i Sanpere, l'editor de l'altre testimoni català de la novel·la –un fragment que es guardava en l'Arxiu de Cervera i que, de moment, es troba, malauradament, en lloc desconegut– el coneixia.³ Malgrat tot, el text no va ser donat a conèixer al món de la ciència fins al 1967, quan sortí d'Andorra arran d'una exposició a Barcelona amb motiu del Quart Congrés de Municipis. El 1969, finalment, Ramon Aramon i Serra en publicà la transcripció.⁴ El manuscrit forma part d'una compilació de textos heterogenis, datats entre els segles XII-XIV, de diversa procedència i temàtica, recollits sota el nom de *Còdex Miscel·lani*. Es tracta d'una de les joies que guardava el famós Arxiu de les Set Claus. Els folis dedicats a Tristany són quatre i porten els números que van del 33 al 36. Ens trobem, doncs, davant d'un fragment i no davant d'una versió completa de la novel·la de Tristany com molts esperaven. El gran filòleg català en datà la lletra cap a la segona meitat del segle XIV. Respecte a la seva possible relació amb l'altre Tristany català afegeix:

La versió sembla completament diferent de la del fragment que ens donà a conèixer Duran i Sanpere, no solament perquè els fulls que ens han transmès

1 Northup, George Tyler, "The Italian Origin of the Spanish Prose Tristram Versions", *Romanic Review*, III, 1912, pp. 194-222.

2 Iragui, Sebastián: "The Southern versions of the Prose Tristan: The Italo-Iberian translations and the French source" en *Tristania*, 17, 1996, pp. 39-54.

3 "Esperamos también que un manuscrito conservado en el archivo de Andorra, que, según referencias obtenidas por el Sr. Duran i Sanpere, contiene otro texto del Tristán catalán, más extenso que el publicado por él, tal vez nos permitirá con el tiempo hacer afirmaciones más categóricas sobre la relación del Tristán catalán con las versiones italianas y españolas." Bohigas Balaguer, Pedro, en la seva ressenya a "El cuento de Tristán de Leonis", *Revista de Filología Española*, XVI, 1929, p. 288.

4 Aramon i Serra, Ramon: "El Tristany catalán de Andorra", en *Mélanges offerts à Rita Lejeune*, Gembloux, Duculot, 1969, volum 1, pp. 323-337.

cadascun dels dos fragments no poden pertànyer a un mateix manuscrit, sinó també per les característiques lingüístiques que l'un i l'altre ofereixen. Els fulls del fragment de Cervera, d'un manuscrit més petit que el d'Andorra, contenen una sola columna, mentre que els del nostre fragment contenen dues columnes.⁵

Aramon i Serra transcriví el text sencer afegint en el comentari que deixava per a una altra ocasió l'examen de la seva relació amb els textos francesos, castellans i italians coneguts, així com la seva anotació lingüística.⁶

El text comença al·ludint a la mala consciència que sent Tristany per haver acceptat en matrimoni Isolda de les Blanques Mans, filla del rei Coel de la Petita Bretanya. El cavaller tem per la seva fama en ser infidel a la seva amant, l'altra Isolda (la Bronda).⁷ Durant la nit de noces abraça i besa la seva esposa sense poder sobreposar-se als seus escrúpols i complir amb els deures conjugals. Isolda de les Blanques Mans, verge i innocent, s'accontenta amb aquestes carícies ja que desconeix els secrets de l'amor carnal.⁸ Poc després, en la cort del seu sogre, un cavaller, vingut de fora, descobreix la identitat de Tristany. Acut amb aquesta nova, juntament amb la del casament, a la cort del rei Marc, on Isolda, tancada pel seu marit en una torre, és posada al corrent dels esdeveniments per un nan. Se sent traïda pel seu amant a qui creia mort. Afligida, escriu una carta a Tristany en la qual l'insta a tornar immediatament al seu costat. Bragina, la seva criada, s'encarrega de trametre-la. Després d'haver hagut de sentir durs retrets per part de la criada que no es dóna a conèixer, Tristany llegeix la missiva. Llavors confessa al seu cunyat Gedís tot allò que havia passat anteriorment amb l'altra Isolda (la Bronda). Li informa que els motius que el portaren a acceptar el matrimoni amb la seva germana són fruit d'un mal entès, mai no aclarit entre ells dos.⁹ Ple de remordiments, decideix abandonar la cort del seu sogre amb el pretext que ha de posar ordre en el seu regne *Leonís*. En realitat vol dirigir-se cap a la cort del rei Marc per a reunir-se amb la seva amant. La seva esposa, que pressent l'infortuni que li ve a sobre, ha de contemplar com el seu marit l'abandona amb la benedicció del seu pare, el rei Coel. Acompanyat pel seu jove cunyat, àvid d'aventures, i la criada Brangel, Tristany emprèn el viatge de retorn. Primer, una nau els porta al regne de *Longres* on se

5 Aramon i Serra, Ramon: "El Tristany català d'Andorra", op. cit., p. 325 text i notes.

6 Aramon i Serra, Ramon: "El Tristany català d'Andorra", op. cit., S. 325. Malauradament, no tingué ocasió de realitzar el que s'havia proposat. En una entrevista que vaig tenir oportunitat de fer-li, em comentà que, per motius de temps i salut, no podria fer-ho i m'animà, expressament, a dedicar-me en profunditat a l'estudi de l'esmentat manuscrit.

7 Si yo e afer ab aquesta dona e met en oblit madona Isolda la Bronda, qui a sufrerta tanta de pena per mi, yo seré tengut per fals amador e seré tengut per fals cavaller per tots los cavallers e les dones qui entenen en amor.

8 E de açò se acordà Tristany, segons que diu lo Libre, e besà-le e abresà-le, que altra joch no li féu. Per pagade se'n tenc la dona fort bé, per çò com se cuydave que altra privadança no fos de hom ni de fembra. E axí stigueren la nit, ab molt gran alegre.

9 Sapiats que aquesta és la donzella leal que yo-us comtave, e m'à portades letres de aquella dona que yo-us dixí en esta plage que amave e soferia tant de turment per ella. E vós pensàs-vos que yo o digués de vostra girmana, e digués que le-m dariets. Yo, per amor que pogés metre en oblit aquesta dona, plagué'm ço que'm digués, e prenguí per muller vostra sor. Mas lo meu pensament no-m valch res, que yo no la pugui oblidar. Emperò, axí com me donàs vostra sor, laus puch retre, que null temps aquí negun deport ab ella sinó de besar e de abresar. Axí és mester que yo vage en aquest regne per amor de aquesta regina, e prech-vos que vós me tingats celat, que yo tornaré en aquella terra tost, si a Déus plau.

separen de la criada. Llavors, s'endinsen en un desert en el qual han de passar diversos dies sense menjar ni beure, fins que topen amb un ermità que els ofereix aixopluc i els informa que el rei Artus s'ha perdut en aquests paratges on el busquen els cavallers de la Taula Rodona. El manuscrit es talla durant la narració d'un combat contra un cavaller negre en el qual Tristany vol venjar el seu cunyat qui acaba de fracassar en la seva prova de foc com a cavaller errant.¹⁰

El Tristany d'Andorra i la tradició iberoromànica

Un tret molt interessant del Tristany d'Andorra radica en el fet que relata, des del punt de vista del contingut, justament l'encreuament entre diferents versions importants, l'interval en el qual les versions castellanques i una part de les italianes se separen de les versions originals franceses. Es tracta d'un punt de confluència –o de separació– fonamental en les anàlisis dels manuscrits publicat per Löseth,¹¹ del pas directe del §58 al §71 en la terminologia de l'estudiós noruec. Aquest salt, que deixa de banda una part substancial de contingut –tot allò que fa referència al *Servage* i al *Valet à la cotte mal taillée*, dos episodis que es desenvolupen llargament en la novel·la francesa–, representa una de les característiques fonamentals sobre la qual s'han basat les investigacions tristanyanes fins ara per a definir les versions castellanques i italianes com un subgrup específic i homogeni de les versions en prosa del Tristany, unit per una sèrie de trets comuns. Ara bé, si el Tristany d'Andorra conté també aquest tret definitori, això implica que ha de passar a formar part, a la vegada, del mateix subgrup. Conseqüentment, s'ha de revisar i ampliar la teoria sobre l'origen de les diferents versions iberoromàniques afegint-los, com a mínim, una de les dos catalanes, la qual cosa, per la seva banda, obre noves possibilitats de filiació entre els texts implicats.

Per a il·lustrar la relació que hi pot haver entre les diferents versions iberoromàniques més significatives voldríem juxtaposar breument dos passatges de cada una d'elles. A part del Tristany d'Andorra (A), en català, disposem d'un llarg manuscrit, escrit en castellanoaragonès, la lletra del qual és del segle XIV. Es guarda a la Biblioteca Vaticana (V) i se l'acostuma a conèixer pel títol de *El cuento de Tristan de Leonis*.¹² El tercer text procedeix d'una versió en castellà, impresa amb el títol *Libro del esforçado caullero don Tristan de Leonis y de sus grandes fechos en armas* el 1501 (TL 1501) de la font

10 E com Tristany vaé son cunyat caygut, ell dix: –Per ma fe, Gedis, vós avets talent de combatre ab los cavallers arreans, mas la primera vegade vos n'és pres mal; mas yo, si pux, vos en venjaré.

El cavaller va vé ell, e Tristany vé ell, e donen-se grans colps, que les lances romperen ensemps; e de aquest encontre' lo cavall de Tristany donà dels ginolls en terra. El cavaller pesà per complir son cos, e anà-se'n dret a la fontana. E Tristany se'n va a peu al cavaller, e dix-li: –Sènyer: yo atorch bé que vós me avets vençut ab la lança, e no per àls sinó per falta de cavall; emperò yo us pregaria que nós jugàsem a les spases. Ab tant, devellà lo cavaller a terra del cavall, e met-se l'escut devant, e més mans a la spase, e va vé Tristany; e com Tristany lo vaé venir vé si, més mans a la spasa, e val em...

11 *Le Roman en prose de Tristan, le roman de Palamède et la Compilation de Rusticien de Pise: Analyse critique d'après les manuscrits de Paris*, ed. per Oluf Eilert Löseth, Bibliothèque de l'École des Hautes Études, 82, Paris, Bouillon, 1890; reimprès a New York, Burt Franklin, 1970.

12 *El cuento de Tristan de Leonis*, edited from the unique manuscript Vatican 6428 by George Tyler Northup, Modern Philology Monographs, The University of Chicago Press, Chicago, 1928; *The Text and Concordances of Vaticana MS 6428 Cuento de Tristan de Leonis*, edited by Ivy A. Corfis, The Hispanistic Seminary of Medieval Studies, Spanish Series, No. 26, Madison, 1985.

del qual es conserva un breu fragment manuscrit datat també en el segle XIV.¹³ L'escena descriu com el rei Coel vol fer entendre a la seva filla, Isolda de les Blanques Mans, que el seu espòs, Tristany, ha de marxar per resoldre assumptes importants en el seu regne, Leonís, i que ella hauria de donar-li el vistiplau. El manuscrit d'Andorra ho formula així:

A: E com tot lur arnès fo recullit, monsenyor Tristany e.l rey se.n van denant madona Isolda; e dix-li lo rey: Filla: a Tristany, vostro marit, si à vengut misatge que al pus tost que puxa, que vage en son regne. Per ço ell no se.n vol anar sens vostra paraule. Per ço.us cové la li donets. E la dona, com hoy acò, més mans a plànyer fortment, e dix: Bé sabia jo que aquesta donsellà no era vengude sinó per dan meu, que yo sé bé que com Tristany serà dellà, que no li membrarà de tornar a mi. E yo no é tant de poder que yo lo pugue retenir mal son grat; per què, si ell o vol, Déus lo faça tornar sans e saul. Mas tota via lo prech que ell se recort de mi, que si ell tost no torna, jo no vul pus viure, que jo.m lexa-ré morir per la vostra amor. En aco Tristany abreçà la dona, e la besà, e li dix: La mia care dona: yo tornaré tost, si a Déus plau; e yo me.n men en ma companyia Gedis, vostro frare, que si yo no agué al cor de tornar, yo no.l me.n menare. E és usança de cavallers que van per lur ventura, e puy tornen a lurs dones. (pàg. 333)

La versió de la Biblioteca Vaticana transmet el mateix episodi d'aquesta manera:

V: E el rrey tomo por la mano a Tristan, e fueron a la camara do estaua la infanta muy triste. E en esto dixo Godis: Hermana, non tomedes tristeza, e veredes aqui mi señor Tristan que viene a tomar lycençia de vos e yo otrosi; e non vos desconortedes, ca sy dios quisyere, ayna vernemos con salud e onrra. E digovos que non seria grand onor a Tristan en estar toda su vida en la Pequeña Bretana, nin a vos non deuia plazer que el perdiese lo suyo por estar aqui conbusco ençerrado, nin el non lo acostumbro ansi fasta oy nin gano ansi la grand honor e preçio que el a por todas partes que el ua. E la infanta estaua muy triste contra Godis por aquestas palabras que el dezia, e non le quiso rresponder ninguna cosa. Mas el rrev dixo: Fija, Tristan viene a tomar lycençia de vos por rrazon que le conviene partir de aqui antes de tres dias; e non tomedes enojo, ca por vuestro bien es e por el suyo. E vos podedes bien sauer que esta donzella ha traydo cartas de su rregno e que le enbian dezir que se vaya, e sy non, que su rregno esta en peligro de se perder, por que las gentes non saben do el es. E ansi, mi fija, yo vos

---

13 "Fragmento de un *Tristán castellano del siglo XIV*", ed. Bonilla y San Martín, Adolfo, en *Anales de la literatura española* (años 1900-1904), Madrid, Tello, 1904, pp. 25-28; *Libro del esforçado cavallero don Tristan de Leonis y de sus grandes fechos en armas*, ed. Adolfo Bonilla y San Martín, Madrid, Sociedad de Bibliófilos Madrileños, 6, 1912.

rruego que vos le mostredes todo buen talante ansi como solyades fazer e que non le enojedes, ca el tornara mas ayna por ventura que vos non pensades. - Señor, dixo la infanta, mi señor sabe bien que yo non lo puedo tener por fuerça, ca si yo pudiese, yo querria mas que tales tres rregnos fuesen perdidos; ca el podría bien aver escusado aquel rregno. Pero, pues su voluntad es, dios por su merçed lo guie bien, mas yo creo bien que, quando el sera alla, que poco se membrara de mi, la syn ventura. E en esto escomenço a llorar, en tal manera que non la podian conortar; e tornose contra Brangen que ally estaua delante, e dixo: - Donzella, bien sabia yo que por mi mal viniades vos en esta tierra. Tristan començo a conortar la infanta e dezia que el tornaria lo mas ayna que el pudiese. E Godis que estaua delante bien sañoso contra ella non le quiso mostrar todo el mal talante; ante començo a conortalla eso mesmo, e dixo: Hermana como auedes tal coraçon, e como pensades vos que yo oviese talante de yr con Tristan en aquella tierra, sy yo supiese que el non tornaria toste? E la infanta se conortaua ya vn poco mas e dixo: Señor, sabed que, si el non torna cedo, yo me dare la muerte. E en esto se partio el rrey e Godis de la camara de la infanta, e non finco ally saluo Tristan e la infanta e Brangen. (p. 196/197)

Finalment, en la versió castellana, impresa el 1501, podem llegir en la part corresponent:

TL 1501: E luego el rey se fue para su hija, & dixole: Hija, ha vuestro marido es venido vna mensajera con cartas para que vaya al su reyno de Leonis lo mas ayna quel pudiere, & el no se quiere yr sin vuestra gracia, por que combiene que ge la deys. E ella començo de llorar, & dixo: Bien sabia yo que no era venida la donzella aqui sino por mi daño, & yo se bien que que, quando Tristan sea ydo desta tierra & sea alla, que no querra mas tornar a esta ni a mi. E yo no he poder para que le pueda estorcer desta yda; po que ruego a Dios, humilmente, que me lo guarde & lo traya sano & guarido, & ruegole que se le miembre de mi, que, si el no torna, luego yo non viuire. E Tristan la fue abraçar, e dixole: Senyora, yo me tornare, si a Dios plaze, en breue tiempo; ca yo lieuo en mi compañía a Quedin para me voluer con el, & mucho es vso de caualleros yr en sus auenturas & tornar en sus tierras. (p. 185/186)

No entrarem en comparacions detallades. Malgrat tot, no podem deixar de banda esmentar la diferència pel que fa a l'extensió dels textos. V és de lluny el més llarg, més del doble que els altres dos (V: 477 paraules; TL 1501: 176 paraules; A: 228 paraules). La versió castelloaragonesa amplifica i repeteix diferents parts formulades de manera molt més breu en TL 1501 i A. Però també hi ha diferències de contingut. En V són presents en aquest episodi la criada Brangen i el cunyat de Tristany, anomenat Godis en aquesta última versió. El text focalitza de forma evident el desenvolupament del

caràcter d'aquest jove –ardent de ganes d'acompanyar el seu cunyat com a cavaller- i dedica bastant espai a transcriure i comentar les seves intervencions. Tant en A com en TL 1501 hi falten aquests dos personatges. A més, crida l'atenció que aquests dos no són els únics aspectes en els quals les versions A i TL 1501 semblen ser molt més properes l'una de l'altra que de V, que és la que se'n diferencia clarament.

Vejam ara si aquesta observació sumària es confirma a l'hora de la juxtaposició d'un segon element important en el Tristany d'Andorra. Es tracta de la carta que escriu Isolda (la Bronda), que es troba tancada pel seu marit en una torre, a Tristany, després d'haver-se assabentat que el seu amant, contràriament a allò que ella temia, continua viu i que, per a més inri, s'ha casat amb una dona que porta gairebé el mateix nom que ella. Des de la seva presó li escriu:

A: Al amat meu, car e plasant e amorós.

Lo meu car amich, lo millor e.l pus franch cavaller del món, Tristany, senyor del regne de Leonís, e fill del pus noble rey qui hanc fos, lo rey Meliadux: de part mia, dolorosa regina Isolada la Bronda, filla del rey Languissi de Irlande e muller del rey Marc de Cornualle, vos enviay saluts, ab làgrames, e ab plors, e ab ira, e ab dols, e ab greus penaments, e ab sospirs, e ab gran desig que yo he de la vostra gentil perçona. Hon yo, lo meu car amich, age hoÿdes en esta cort coses les cals yo no creu, que vós avets presa per muller madona Isolda de les Blanxes Mans, filla del rey Coel de la Petita Bretany, hon vos fas asaber, lo meu car amic, que si.u aveu fet, que.u aveu fet en guisa de mal cavaller e de desleyal, car bé sabets vós que yo stic en presó per vós, e.n sofir molt treball e molt de desayra, e consir tots jorns en vós, que yo pogués ésser ab vós tots jorns e totes nits. E que vós me ajau mesa en oblit per altra dona, sapiats, car amich, que més de mal é aüt depuys que sabi aquesta novella, que no aguí en dos ayns que stigui en la presó, e tan gran dol, que a penes me pux abstanir nit ni jorn de plorar. E ab les mies làgremes é feta aquesta tinta, de la cal é scrites aquestes letres. E pense me en mi que yo só enganade per vós, que yo stich en gran pena e en gran treball e consir tot lo mal en mon cor, e vós stats en gran solàs ab la vostra Isolde de les Blanxes Mans, e vós avets-me mesa en oblit. Hon vos fas asaber, lo meu car amich, que si vós, vista aquesta, no veniu a mi traer d'aquesta pena que por vós sofir, que yo seré aquella qui.m lexaré morir per amor de vós. (p. 329/330)

Vet aquí la forma escollida per a transcriure la missiva per la dona que es creu traïda en la versió impresa de 1501 que, en l'episodi anterior, era la que més s'assemblava a la del manuscrit andorrà:

TL 1501: Tristan, hijo del rey Meliadux: Yo, la sin ventura Yseo la Brunda, a ti salud, si el cabo de las cosas la acarrear puede; Tristan,

alegrome & plazeme que todavia crescen los tus loores em proheza, tus muy grandes & gloriosos hechos. Mas yo soy triste & mucho pesante, por oyr nueuamente el ensuziamiento del tan limpio & entrañable amor, & el perdimiento del prez & honrra de tu nombre de amador; ca dizen que tu, vencedor de todas las cosas, eres agora vencido de la tan sin fuerças Yseo de las balncas manos, fija del rey Oel de la pequeña Bre-taña, & que agora nueuamente eres casado con ella. E ¿como puede ser que Yseo la Brunda sea asi oluidada, & contada entre todas las gentes por barragana?; & si por mi hermosura conmigo as tenido amores, mas fue a mi daño que no prouecho, & la mi hermosura & tu bondad de caualleria, enemigas fueron a mi muy crueles, que me pusieron en escu-ras carceles que a mi no pudieran ser contadas por virtudes, pues menos he de bien por ellas, que veo que, todas las altas dueñas, de los dere-chos de sus aferes han tan singulares placeres, seruiendo & conociendo a sus amigos. Mas yo, mezquina, conosco ansias y penas con las fal-sedades de la tierra. E escurezcome la voluntad, & endurezcome el coraçon, & quitame el temor toda esperança de bien. E todas estas cosas no son a mi nada en comparacion de lo que me dizen que eres tu ya casado; mas ya desto no podria mas ser, sino dar querellas a mi Dios, & sera testigo de los mis amargos dolores, & mostrara el mi cruel pecho la gran rauia de mi anima, & dare a conocer a las gentes el tu gran deso-nocimiento sin mesura ninguna; ¿piensas tu que no podian en algun tiempo tomar de ti vengança las mis ansiadas querellas? mas torna, tu, Tristan, & acorre a la tan atribulada Yseo la Brunda, por que no acabe de perecer; ca por cierto, mas gran dolor y mal he auido después de las nuevas & salida de la carcel quel rey me tenia, que en dos años que estado dentro; & piensa en ti, Tristan, que tan entrañable amor asi tro-cado nunca de Dios se perdono, & tu en todos los peligros seras teme-roso, ca fara la culpa en ti silla de miedo; & si pudiese dexar pasar la braueza del tiempo, yrme ya faziendo a la nueva tristura; & no quieras que, con infernal rabia, aya de fazer cosa que en no cumpliendo mi deseo acarree mi desastrada muerte; & vista, ven a mi & sacarasme de tanto dolor; & embio a Brangel por que mas celado fuese mi padecer, & saludadme a Gorualan, del qual soy enartada. (p.179/181).

Finalment, en el manuscrit de la Vaticana el mateix assumpte es refereix en aquestes paraules que també transmeten dolor i desassossec.

V: A vos, el mi señor, leal, amoroso, franco e cortes, gentil e pode-roso mas que otro cauallero en el mundo, Tristan de Leonis, fijo del muy alto, noble rrey Malyadus. Yo Yseo fija del rrey Languisyn de Yrlanda, e rreyna de Cornualla, vos enbio saludar con lloros e con lagrimas, pensa-mientos e sospiros e con grandes deseos de ver la vuestra gentil figura e

mas la vuestra noble catadura. Señor, sabed que a mi fizieron entender aqui en la corte del rrey, vuestro tio, e me traxeron nuevas, las quales nuevas yo non puedo crer: que vos aviedes por muger la infanta, fija del rrey de la Pequeña Bretaña. E como quiera que yo non quise creer estas nuevas, sabed que lo enbio saber de uos con vuestra leal Brangen que vos enbio alla, e fablara conbusco e otras cosas de mi parte. E sy uerdat es esto que a mi es dicho, vos non fezistes com aquel que vos soys; e so mucho maravillada, que vos sabedes bien que a mi dexastes en prision, asas pena e dolor sofriendo por vos e muchas coytas e deseos. Pues que fue del vuestro grand coraçon, señor, como faleçio contra mi tan ayna, a la vuestra leal seruidora? que mas penas e dolores me son rrecreçidas, despues que sope estas nuevas, que yo no fize en dos años en la prision. E con lagrimas de mis ojos escriuo estas letras e con grand manzilla e pesar por que ansy so engañada de uos, el mi señor, e vos que cura non ovistes nin avedes, estando en grand solas con la fija del rrey Coel, e a mi del todo olvidastes. Por lo qual, señor dulce e claro viso, vos fago saber que, sy vos, vista esta carta, non venides por me sacar desta tribuacion, que yo so aquella que mas non escapara de la muerte, como quiera que vos contra mi fustes desleal, segun que a mi es dicho; e sabed que yo quiero poner esta pena con los otros males que yo por vos sofrí, e por vuestro amor me quiero dar cruel muerte como aquella que non ovo ventura. (p. 191/192)

Contràriament al que s'havia pogut advertir abans, aquí és la versió TL 1501 la que destaca. Mentre que el seu contingut continua assemblant-se al dels altres dos textos, l'estructura és diferent. Canvia l'ordre de diversos elements adduïts i alguns dels que conserva es transmeten d'una altra manera. Els termes emprats s'assemblen molt poc als dels altres dos textos. La més gran discrepància es troba, malgrat tot, en el fet estilístic. TL 1501 utilitza un llenguatge molt més florit, retòricament i sintàcticament molt més dens. Ens trobem enfront d'una retòrica amorosa molt més complexa, plena de figures literàries elaborades, com l'antítesi, l'anàfora, la paradoxa, etc., la qual cosa té com a conseqüència que sigui el més llarg dels tres textos. En resum, podem afirmar que, en aquest segon exemple, el manuscrit andorrà es troba molt més proper al castellanoaragonès.

Què podem deduir de la comparació d'aquests dos passatges? La deducció més clara i evident és que el Tristany d'Andorra està estretament relacionat amb d'altres versions iberoromàniques. La més important, potser, que sembla ocupar una posició intermèdia entre les dos versions conegudes de l'àmbit castellanoaragonès.

Per acabar, voldríem esbossar, breument, la forma de procedir i de traçar a grans trets la línia d'argumentació que, segons el nostre parer, porta a conclusions científicament febaents en aquest assumpte. Es tracta de portar a terme un estudi exhaustiu dels textos, una anàlisi molt més detallada, minuciosa i exacta del que acabem de veure. Aquest treball hauria d'incloure tres diferents nivells: el primer hauria d'ocupar-se de

la microestructura del contingut; el segon, de les ampliacions i amplifcacions; i el tercer, de la microestructura lingüística dels textos. A partir d'aquí es podrien treure sòlides hipòtesis sobre la filiació dels textos iberoromànics. En un segon pas, en el cas que es volgués resoldre l'enigma de les fonts emprades pels refonedors ibèrics, s'hauria d'ampliar el treball fent una comparació minuciosa, paraula per paraula, amb totes les altres obres paral·leles elaborades en francès, italià i portuguès.¹⁴ El breu espai disponible en el marc d'aquesta publicació impossibilita, per raons òbvies, portar a terme aquesta llarga i complicada tasca i exposar aquí de forma detallada els resultats als quals s'arriba posant en pràctica tal propòsit.¹⁵

La importància del Tristany d'Andorra

Tal com es pot deduir de tot el que hem dit fins ara, tot i no haver entrat encara en els detalls esbossats més amunt, el Tristany d'Andorra encarna, sense cap dubte, una versió crucial per a resoldre la qüestió de les fonts de les versions iberoromàniques de la novel·la i avançar en el camí de desembrollar la complicada xarxa d'interrelacions, dependències i possibles filiacions entre les diferents versions europees. Molt sembla apuntar cap a la possibilitat que ens trobem davant d'una versió de transició cap a les diferents versions castellanoaragoneses. A més, el manuscrit de l'Arxiu Nacional d'Andorra apuntala, clarament, segons el meu parer, la hipòtesi segons la qual les versions castellanques del Tristany provenen de les catalanes i prova, com a corol·lari, que la teoria de l'origen italià d'aquelles no és correcta. El manuscrit A podria molt bé constituir un representant de la famosa *baula perduda* que els estudiosos han estat buscant des de fa moltíssim temps.¹⁶ Es confirma, així, el que s'apuntava al començament d'aquest article: El Tristany d'Andorra representa un element central, en tots els sentits de la paraula, per a l'estudi d'una de les grans matèries literàries que uneix el món iberoromànic amb el de la literatura occidental. Constitueix una baula essencial en una llarga cadena de textos que assegura el contacte entre el món gal·loromànic i l'ibèric, transformant-se, així, en el símbol de la posició de la llengua catalana i, al

14 *Fragmento de un 'Livro de Tristan' galaico-portugués*, ed. Pensado Tomé, José Luís, Cuadernos de Estudios Gallegos, Anejo XIV, Santiago de Compostela, CSIC, 1962; *Fragmento de una versión galaico-portuguesa de Lanzarote del Lago (manuscrito del siglo XIV)*, ed. Serrano y Sanz, Manuel, en BRAE, XV, 1928, pp. 307-314; *Il Tristano Riccardiano*, ed. Parodi, Collezione di opere inedite o rare, Bologna, 1896; *La Tavola Ritonda o l'Istoria di Tristano*, ed. Filippo-Luigi Polidori, Collezione di opere inedite e rare, Bologna, Presso Caetano Romagnoli, 1864; *Le roman de Tristan en prose*, volums I-V, publié sous la direction de Philippe Ménard, Genève, Droz, 1987-1992; *Le roman de Tristan en prose I-III*, édité par René L. Curtis, *Arthurian Studies* 12-14, 1r. volum, Max Hueber Verlag, München, 1963, segundo tomo E. J. Brill, Leiden, 1976, volums 1-3, D. S. Brewer, Cambridge, 1985; *Un fragment de Tristany de Leonis en català*, ed. Duran i Sanpere, A., en *Estudis Romànics (Llengua i literatura)* II, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1917, pp. 284-316.

15 Remeto als lectors interessats en aquesta qüestió a d'altres publicacions meves sobre el tema: *Die spanischen Prosa-versionen des Tristanromans*, Inauguraldissertation der Universität Bern, 1995; *Arturische Literatur der Romania. Die Iberoromanischen Fassungen des Tristanromans und ihre Beziehungen zu den französischen und italienischen Versionen*, Verlag Peter Lang, Bern, New York, etc. 2001, (perspectivas hispánicas 18); *Hispanica, Galica, Italica: Anmerkungen zu einer problematischen Dreiecksbeziehung* in *Italica-Raetica-Gallica. Studia linguarum literarum artiumque in honorem Ricarda Liver*, ed. Peter Wunderli, Iwar Werlen, Matthias Grünert, Francke, Tübingen, 2001, pp. 641-662.

16 Sharrer, Harvey L.: "Malory and the Spanish and Italian Tristan texts: The search for the Missing Link", *Tristania*, IV, 2, May 1979, pp. 36-43.

mateix temps, d'Andorra; d'un idioma i un lloc de transició entre diferents cultures, d'un espai que permet l'intercanvi entre els corrents literaris europeus, d'una posició privilegiada que facilita entrar en contacte tant amb França com amb Espanya. Crea, així, un altre singular triangle productiu –com s'esmentava al començament– semblant i paral·lel al que es troba en el centre de la matèria literària de la qual ha estat qüestió al llarg de tot aquest article.